

הרוחניים האלוקיים שהשפיעם לכלל בימי חלדו, ובאלה עודנו חי בעולם ופעולתו עומדת לעד. ולפיכך טומאה דחוויה או הותרה בציבור, ודחייה זו מוגבלת לטומאת מת. על פי זה יש לומר שיש משמעות גם למושג הציבור בצד המושג של 'זמנו קבוע', וזו הסיבה לכך ששלמי חגיגה ועולות ראייה אינם דוחים שבת וטומאה; שכן אף על פי שזמנם קבוע לרגל, ואם יעבור רגל אין להם תקנה, הרי יש להם תשלומין כל שבעה, ונמצא שאין הם דומים לפסח הבא 'בכנופיא' וכל קהל עדת ישראל מביאו בשעה אחת. לפיכך מושג הציבור איננו מתקיים בהם על דיוקו... (פירוש רש"ה בהעלותך ט.ב.).

דף עח

'אלא לא קשיא, כאן ביחיד כאן בציבור'. ביחיד לכתחילה לא יזרוק ואם זרק הורצה, ובציבור זורק לכתחילה.

ולא חש לקושיא הראשונה ש'פסולה' משמע דיעבד, שהרי אמרו במפורש בברייתא מודה רבי יהושע שאם זרק הורצה. ועיקר סמיכת המקשה היתה על הקושיא השנייה. (עפ"י מהרש"א. וכן מפורש בתוס' ש'פסולה' דקתני – לכתחילה. וכן הביא מכאן המרדכי רפ"ג דסוכה. ומצינו עוד לשון 'פסול' כו"ב – ע' במצוין ביוסף דעת זבחים טז:). הנצי"ב כתב שזו דוחק. ואולם מצינו בש"ס כמה פעמים כגון זה, שלא חש אלא לקושיא השניה, וכפי שכתב הריטב"א (ב"ב קנד:) שיש בגמרא שמקשים שתי קושיות ועיקר סמיכת המקשה אל האחת, פעמים על הראשונה ופעמים על השניה. וע"ע: רשב"ם ב"ב קכב; וריטב"א שם; תוס' יומא ב: ד"ה הנ"מ; ב"ב קעב: סד"ה אבל; זבחים ז. ד"ה דלמא; גדה כב: ד"ה זו; עליות דרבנן יונה ב"ב קכה. וע"ע במצוין ביוסף דעת ב"ב קכב:

ויש מתרצים ש'פסולה' דברייתא במשמעותו המלאה מתייחס לאבוד ושרוף בלבד, אבל נטמא – לא יזרוק לכתחילה ואם זרק הורצה.

ועוד יש לפרש שתנא דברייתא סובר אין הציץ מרצה על אכילות, ו'כמדת רבי יהושע' – היינו לענין העיקרון שאם אין בשר אין דם, אבל לרבי יהושע עצמו כשרה בדיעבד (עפ"י רעק"א; רש"ש; חזו"א מנחות לב, לה; מרומי שדה. ועע"ש).

הטעם לחלק בין יחיד לציבור פרש"י, מפני שטומאה הותרה בציבור לפיכך אף על פי שנטמא הבשר, זורק את הדם לכתחילה, מה שאין כן ביחיד שאין התר לטומאה ואין הציץ מרצה על אכילות – לא יזרוק. ומכל מקום אם זרק הורצה.

[בטעם הדבר שבדיעבד הורצה, כתב רש"י (בזבחים קד. ע"ש): קל היה לו לרבי יהושע בדין זה שאם אין בשר אין דם. ופירש ב'זבח תודה' (מנחות כד), שלא היה לו הדין ברור כל כך ולכן לא החמיר לענין דיעבד. ואינו מובן, שאם היה לו ספק בעיקר הדרשה אם כן הוא הדין באבוד ושרוף, והלא להלן אמרו שבאבוד ושרוף לרבי יהושע אף בדיעבד לא הורצה. ואפשר שרק לענין טומאה הסתפק, שכן הותרה מכללה בציבור או משום שהבשר ישנו בעין (כסברת רש"י עח: ד"ה אלא. אך נראה שאין זה הטעם העיקרי שהרי אמרו לעיל לד: שאם הסח הדעת פסול הגוף הוא, אם זרק לא הורצה, הרי אף דאיתא בעינא לא הורצה אלא בטומאה בלבד). ודאיתנן להכי יש לומר שלא מצד הספק הוא אלא מסתבר שבטומאה לא פסל הכתוב בדיעבד].

והתוס' מפרשים שטומאה דחוויה בציבור וצריך לריצוי ציץ וסובר רבי יהושע שהציץ מרצה על אכילות, אלא שבקרבן יחיד לא יזרוק לכתחילה מדרבנן, אבל בציבור לא החמירו חכמים.

ואילו הרמב"ם פסק (ביאת מקדש ד, טו) טומאה דחוייה בצייבור, וגם נראה לכאורה שפסק (שם הלכה ז) אין הציץ מרצה על אכילות מדאוריתא. ואף על פי כן פסק שבצייבור מקריב לכתחילה בטומאה, וביחיד לא יזרוק ואם זרק הורצה. וכנראה סבר שצייבור עדיף מיחיד מכל מקום, ובצייבור הציץ מרצה אף על אכילות [ודלא כמו שנקטו בהמשך הסוגיא] (ע' זבח תודה מנחות כד; חדושי הנצי"ב כאן; אור שמח קרבן פסח ד, ב; משך חכמה שלח טו, יג ד"ה ודע). ויש משוים דעת הרמב"ם עם התוס' (והר"ח), שמדאוריתא הציץ מרצה על אכילות (עפ"י חזון איש מנחות לב, לה. וע"ע שו"ת אחיעזר ח"ב מב, ובמובא במנחות כה).

ואיך שנפרש, חילוק זה שבין יחיד לצייבור לא נאמר אלא לענין טומאה, אבל באבוד ושרוף אם זרק לא הורצה בין ביחיד בין בצייבור (עפ"י רעק"א; לקוטי הלכות). ויש להעיר מלשון רבנו חננאל, שמשמע שבצייבור לא נאמר כלל 'אם אין בשר אין דם'. וצ"ע.

אי הכי למאי הלכתא אין הציץ מרצה על אכילות... למיקבעיה בפיגול ולאפוקי מידי מעילה. לא אמרו נפקא מינה להתר אכילה – משמע שגם אם הציץ מרצה על אכילות אסור לאכול את הבשר (עפ"י מאירי; תוס' יבמות צ. ד"ה ועל; לחם משנה (קרבן פסח ד). והוכיח גם מהסוגיא להלן. וכן מפורש ברש"י לעיל טז: ד"ה על הדם; ובתוס' להלן פ: ד"ה נורק ובמנחות טו. ובריטב"א יומא ז. וכ"כ מהרש"ל כאן. וע' גם בפירוש רבנו חננאל בסוף הסוגיא. וכן הוכיח בשער המלך (ביאת מקדש ד, ז) מסוגיא במנחות. וע"ע אגרות משה ח"א קדשים ה). וצ"ב בלשון התשב"ץ (ח"ג לו. דף ט ע"א ד"ה ובאמת). וכן קשה מדברי המאירי ביבמות צ. ולענין ריצוי ציץ על העולין, משמע מדברי הרמב"ם והמאירי ורבנו חננאל (ותוס' מעילה ת. ד"ה הוכשרו. חו"א), שמועיל ריצוי הציץ להעלותם למזבח, ולא רק לענין זריקת הדם. ובספר מקדש דוד (כ, ג), תלה זאת במחלוקת ראשונים (עפ"י דבר שמואל תנינא. וע"ע חו"א קדשים קמא לט, ז; או"ח קכו, ל). ויש לשמוע מדברי התוס' (פ:): שגם אם אין הציץ מרצה על העולים, בדיעבד שנורק הדם והורצה – מקטיר את האימורים. והוא הדין אם נטמאו האימורים לאחר שנורק הדם – יקטירם. וצריך עיון. חזון איש – קכד, לדף פ: וע"ע במה שכתב בובחים ו, ו. ובתוס' נט: (ד"ה עשאום) משמע לכאורה שאפילו למ"ד הציץ מרצה על העולין, אין להקטיר את האימורים מדרבנן [בקרבן יחיד]. וצ"ע.

(ע"ב) 'כרבי נתן דאמר אכילת פסחים לא מעכבא... דתניא רבי נתן אומר: מנין שכל ישראל יוצאין בפסח אחד תלמוד לומר ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים...' מבואר בגמרא שלדעת רבי נתן, קרבן פסח שאינו ראוי לאכילה – כשר ויוצאים בו ידי חובה, ואולם לכתחילה אין לזרוק את הדם בקרבן כזה (שכן העמיד רב את משנתנו נטמא בשר אינו זורק את הדם – כרבי נתן). ולפי זה כתבו התוס' (בסד"ה ולרבי) שמה שאמרו 'יוצאין בפסח אחד' – היינו דוקא בדיעבד אבל לא לכתחילה. והנה בתוס' להלן (פ: ד"ה נורק) משמע שדין זה, שלכתחילה אין לזרוק את הדם כשהבשר נטמא – מדרבנן הוא, אבל מדאוריתא זורק אף לכתחילה [ומצינו שהעמידו דבריהם אף במקום עשיית פסח. ע' למשל להלן צ: דס"ד אין שוחטין וזורקים על טמא שרץ מגורה דרבנן]. ואילו מדברי מהרש"ל (בחכמת שלמה על התוס' כאן) משמע שדין תורה הוא. ויש לפרש מקור הדבר מ'מכסת' והוקשו אוכלים למגויים כמו שכתבו התוס', אך לא שנה עליו הכתוב לעכב לרבי נתן, כי 'איש לפי אכלו' קאי אגברא שיהא ראוי לאכילה כמו שאמרו בגמרא, לכך כשר בדיעבד. ועוד יש לומר שמפני שמצווה באכילה בלילה מהתורה לכך לא יזרוק את הדם של הטמא, כדי שלא לבטל מצות אכילה (וכן נקט החו"א קכד לדף פ).

ולפי זה נראה שדרשת 'ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל' שכל ישראל יוצאים בפסח אחד – אינה אלא לומר שהקרבן ראוי וכשר, אבל לא לכתחילה. [לתירוץ אחד בתוס' (פ. סד"ה אתה) שהשווה במרחק אינו נחשב 'אינו ראוי' לגבי חגיגה הואיל וגופו ראוי,

נראה שאם שחטו את הפסח על כל ישראל הרחוקים – יצאו ידי חובתם לרבי נתן ומ"מ אין לשחוט עליהם לכתחילה אלא דינם לעשות פסח שני ככתוב].

ונראה שבאופן שאין אפשרות להביא קרבן אחר, לרבי נתן מביאים קרבן גם אם לא יאכל בערב. וכן נראה מדברי רש"י בנבחים ק. (ד"ה אביי. ובשיטמ"ק), שאם אנינות לילה דאורייתא, מביא קרבן לרבי נתן ואינו אוכל [ואין אומרים יידחה לפסח שני ויקיים מצות הקרבה ואכילה]. וא"כ בכגון זה לימד הכתוב שכל ישראל יוצאים בפסח אחד אף לכתחילה.

ולפי הסברה הראשונה שמדרבנן הוא, וכן נקטו בפירוש אור חדש ובאגרות משה (או"ח ח"א קיח-קיט). וכן צידד סברה זו בזכר יצחק סט, ע"ש, מהתורה אפשר לכל ישראל לשחוט פסח אחד לרבי נתן. [אמנם מדברי התוס' אין הוכחה לכך, כי אפשר שלא אמרו אלא אם שחטו, רק אז מותר מהתורה לזרוק הדם, שאין לשפוך הדם ולפסול הקרבן משום חובת אכילה שתחול בלילה, אבל קודם שחיטה אפשר שמהתורה אסור להקריב באופן שלא יהא ראוי לאכילה].

[ולפי מה שאנו נוטים כחכמים שאכילה מעכבת, שחיטה עבור הרחוקים שאינם יכולים להגיע ולאכול – פטולה, ולא נחלקו אמוראים (להלן צב): על השחוט בדרך רחוקה אם יצא ידי חובה אלא באופן שיכול להגיע בסוסים לאכול כמוש"כ התוס' שם, אבל כשלא יוכל לאכול אינו יוצא. ויש להסתפק כשראוי עתה לאכול אך ידוע שלא יוכל בערב לאכול, כגון שנצרך לילך בערב לפיקוח נפש – שמא אם שחטו עליו לא יצא. ונראה שדומה זה למי שהיה חבוש אצל נכרים שמבואר ברמב"ם (ה, ט) שבדיעבד יצא ידי חובתו גם אם לא השתחרר ולא אכל. כי האדם מצד עצמו ראוי לאכול ושמא ישחררוהו. וצ"ל ששונה מחולה שיש ריעותא באדם עצמו, הלכך אעפ"י שיכול להבריא לא יצא].

ובארו שם טעם הדבר, שלרבי נתן אין חובה מיוחדת מהתורה באכילת הפסח כמו אכילת מצה וכד' אלא היא מצוה כשאר אכילת קדשים [ולפי זה יש מכאן ראייה שיותר מהתורה לאכול קדשים הגם שאין מגיע כזית לאחד. וכבר הביאו האחרונים להוכיח כן מלעיל ג: 'הגיעני כפול'. אלא שבתו"י ליומא משמע שאין זו מצוה גמורה]. וע"ע בתוס' קז: (ד"ה דלמא) ומהרש"א ורש"ש שם. ויש לעיין מדוע אין שייך כאן הכלל 'כל שאינו ראוי לביילה – בילה מעכבת בו', דבשלמא אם אכילת הפסח היא מצוה מיוחדת לעצמה ואינה שייכת לעצם הכשר הקרבן, מובן שאינה מעכבת את הכשרו (וכמו שכתב בספר בית ישי ט, עמ' לז), אבל אם האכילה אינה מצוה לעצמה אלא מדיני אכילת קדשים, אם הקרבן אינו ראוי לאכילה כגון שנטמא, מדוע יתכשר. ואין ללמוד זאת מדרשת הכתוב שראויים ישראל לצאת בפסח אחד – שהרי שם הקרבן ראוי לאכילה, כי יכולים חלק מהאנשים להימשך כמו שאמרו בגמרא, משא"כ כשהקרבן טמא וכדומה.

ויש לומר שנלמד זה מן הכתוב בשאר הקרבנות שאם יש כזית בשר או אימורים זורק את הדם, וכמו שדרשו להלן. ולרבי אליעזר אפילו נטמאו הבשר והאימורים זורק, מן הכתוב 'ודם זבחך ישפך' כדלעיל.

'נמנו עליו חבורה אחת וחזרו ונמנו עליו חבורה אחרת – ראשונים שיש להן כזית אוכלין ופטורין מלעשות פסח שני, אחרונים שאין להם כזית אין אוכלין וחייבין לעשות פסח שני'. הטעם שאין אוכלים הוא משום שאין הפסח נאכל אלא למנוייו, וכל שאינו ראוי לאכילה אין מינויו מינוי. והטעם, משום שכל עיקר דין מינוי לעכב נלמד מאיש לפי אכלו תכסו והרי מן הכתוב הזה למדנו גם כן דין 'לאוכליו' בפסח. וממילא גזרת הכתוב היא שהמינוי הוא רק על אוכליו, ושאינו ראוי לאכילה לא חל עליו כלל מינוי.

ולפי זה נראה שהוא הדין בכל מי שאינו ראוי לאכילה לא חל עליו מינוי של פסח, כמו על פחות מכזית (עפ"י חדושי הגר"ח הלוי קרבן פסח ב.ו. ע"ע: חזון איש קכד לדרך פט סק"ה).

'הרי שהיה חולה בשעת שחיטה וחלים בשעת זריקה, חלים בשעת שחיטה וחולה בשעת זריקה – אין שוחטין וזורקין עליו עד שיהא חלים משעת שחיטה עד שעת זריקה. כמאן, נימא רבנן היא ולא רבי נתן'. אף על פי שגם לרבי נתן לכתחילה אין זורקים אלא על הראוי, היינו דוקא כשאפשר לו